

РОЗВИТОК МЕТАФОРИКИ МІСЦЯ ЯК ЗАСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ УНІКАЛЬНОСТІ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

Мухортов М. Л., старший викладач

кафедри архітектурного й ландшафтного проектування

Харківська національна академія міського господарства

Анотація. У статті досліджується розвиток метафоричного змісту Місця у постсучасній художній культурі. Розгортання й ускладнення виразної метафоричності Місця стає запорукою введення прихованих скарбів національної культурної спадщини в наочний міський контекст.

Ключові слова: метафора, метафорика, Місце, міський контекст, міське середовище.

Аннотация. Мухортов М. Л. Развитие метафоричности Места как средство сохранения уникальности городской среды. В статье исследуется развитие метафорического содержания Места в постсовременной художественной культуре. Развёртывание и усложнение выразительной метафоричности Места становится необходимым условием введения скрытых сокровищ национальной культуры в зримый городской контекст.

Ключевые слова: метафора, метафорика, Место, городской контекст, городская среда.

Annotation. Muhortov M.L. The Developing the Site Metaphor as the Means of City Environment Preservation. The article explores the Developing of metaphoric content of the Site in the Postmodern artistic Culture. The Developing and Complication of the figurative Site Metaphor becomes the Main Condition of the latent Culture Heritage Treasury introduction into the visual City Context.

Key words: metaphor, metaphoric, Site, city context, city environment.

Постановка проблеми. У сучасній художній культурі й далі відбувається змагальне протистояння нівелюючих глобалістичних тенденційних новацій напрямам розвитку, що відстоюють змістовну Традицію. У світовій дослідницькій практиці останні отримали узагальнюючу назву “вернакуляр” (від латинського *батьківський, місцевий, рідний*). Проте цікавим є не самий феномен протистояння новаційної культури й консервативного традиціоналізму. Однією з найбільших проблем є досягнення культурного й предметного оновлення середовища без незворотнього відсилення в культурне забуття значних шарів національного містобудівного й архітектурного досвіду та його предметного втілення. У вирішенні цієї проблеми шляхом створення виразної метафоричності поєднуються зусилля найзапекліших авангардистів і найзатягітих послідовних консерваторів-традиціоналістів, поєднуються зануреність в минуле й устремління в майбутнє.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Темі метафоричності Місця присвячено, зокрема, дослідження Ч. Дженкса, Л. Стародубцевої, К. Фремптона. Стаття виконана за планом НДР ХНАМГ.

Виклад основного матеріалу.

Неповторна привабливість Місця віддавна привертала увагу дослідників і митців. Не випадково *Genius loci* (Геній, або Дух Місця), – естетичне й сакральне уявлення ще з часів античності, – і досі залишається одним з центральних пунктів постсучасної архітектурної творчості: “Якщо майстрам

“сучасного руху” ділянка міста або природний ландшафт здавалися таким собі будівельним майданчиком для нескінченних блискучих формальних експериментів, у свідомості зодчих 1970-1980-х років багато що змінилось. Архітектор став працювати, розуміючи, що кожна п'ядь земної поверхні унікальна та, – хоча б щодо власної екологічної врівноваженості, – неповторна і має їй однієї притаманні особливості. Місце має в собі “згорнутий план” і “прихований образ” майбутньої споруди.”¹

Принцип єдності форми й функції (місця, ландшафту й будівлі) став ще з початку ХХ ст. головною засадою органічної архітектури. Проте постулат Ф. Р. Райта про неувяність органічної будівлі десь в іншому, відмінному від того, для якого її було спроектовано, місці на жаль забутий для більшості сучасних новобудов. Втрата унікальності середовища не в останню чергу пов'язана з руйнуванням виразної метафорики Місця. Наданням новобудовам новітніх пересічних й типізованих значень, пов'язаних, перш за все, з різними інтернаціональними модними віяннями, нівелюється глибинний сенс міського простору. Таке нівелювання відбувається, перш за все, шляхом зведення Місця до узагальненої місцевості або території – простої географічної (економ-географічної) категорії, де на перший план виходять кадастрові показники вартості земельної нерухомості. Звідси й устремління якомога інтенсивнішого *використання* місця (міської території), перетворення його на засіб вилучення якомога більшої користі, прибутку та інших масових «продуктів», відчужених від багатшарового метафоричного змісту Місця. Намагання нормативно й законодавчо обмежити суто прагматичний підхід до міського простору долаються нескладними формальними узгоджувально-планувальними проектними прийомами, – досить простежити незворотні зміни в історичних ядрах найбільших міст України.

Такому суто прагматичному підходові протиставлені не лише консервативний архітектурний історизм або традиціоналізм, але й новітні екологічні рухи, чия діяльність виходить з нового розуміння Землі як унікальної і єдиної для всіх живої екосистеми (Геї, – від давньогрецької назви Матері-Землі). Розуміння Землі як єдиного надскладного організму, що перебуває у стані хисткої рівноваги, викликає благоговійне ставлення до кожного Місця, позначеного прихильністю Геї.

Отже, справжня вартість Місця вимірюється зовсім не грошовим еквівалентом або кадастровою ціною земельної нерухомості, головний “ресурс” полягає у найглибших сакральних, міфопоетичних значеннях і сенсах Місця, що роблять його *безцінним*. Саме вони й складають найбільш багатозначний та найглибший в часі шар метафорики Місця.

З метафорику Геї споріднені як довга низка символів національного романтизму (етнографізму чи “вернакуляр”), так і цілий ряд метафор, що отримали ще в авангардній художній культурі початку ХХ ст. масштаби та якості архітектурного космізму, й знову, сто років по тому – в «новій архітектурній парадигмі» – назву «означувачів загадкового й таємничого», а також – “ландформ”. Якщо в авангардному шедеві В. Татліна (похило-

паралельна земній осі Башта Третього Інтернаціоналу, 1919) створено складну метафору, що включає Місце у велетенську космічну часо-просторово світобудову, – останні новітні течії мають попередників у творах так званого “критичного регіоналізму” (К. Фремптон). “Метафоричний підхід до створення Місця яскраво продемонстровано у конкурсному проєкті арх. Гаррі Вульфа “Ріверфронт- Плаза” для м. Форт-Лодердейл (1982). Автором використано можливості “сонячної” метафорики: “Култ сонця й вимірювання часу за сонцем йде від часів найдавнішої історії людини, – зазначав автор у пояснювальній записці до проєкту. – Цікаво відзначити, що Форт-Лодердейл лежить на одній широті з древніми Фівами – тронем єгипетського бога Сонця Ра. Далі на схід на цій же широті розташоване індійське місто Джайпур, де за 110 років до заснування Форт-Лодердейла було споруджено найбільшого сонячного годинника; ...ми шукали символ, який би промовляв про минуле, сьогодення й прийдешнє міста. Щоб використати Сонце як символ, ми розмістили на ділянці циферблат великого сонячного годинника... Кожну зі знаменних дат в історії Форт-Лодердейла відзначено на гномоні сонячного годинника. Завдяки ретельному розрахункові сонячні промені ... висвічують присвячену тій чи іншій події меморіальну дошку”.²

Втім, зазначимо, – “Ріверфронт-плазі” тридцятьма роками передував шедевр Ле Корбюзьє у Роншані, – чий “коди” різним чином розшифровують й понині. Багатозначна метафора сакральної Місцини поєднує символіку стихій Вогню-Сонця й Води з наочною метафорою Покрова Богородиці, чия присутність у поданому священному Місці стає матеріально втіленою.

З “вернакуляром” безпосередньо пов’язані найбільші національні архітектурні символи, без яких неможливо уявити простір “Світової Спащини” (The World Heritage Site), – об’єктів, що перебувають під пильною охороною культурного підрозділу ООН – організації ЮНЕСКО. Метафорики Місця становить розлогий шар художньої культури, що дедалі розвивається й з власним поширенням охоплює все більший світовий простір. Ще в естетиці постмодерну ХХ ст. робилися спроби інтродукції метафор славетного Місця в зовсім інший містобудівний контекст, досить згадати знаковий проєкт і реалізацію «П’яцца д’Італія» у Нью-Орлеані (арх. Чарльз Мур, 1977), де іронічна театральність, удаваність і «несправжність» образу зовсім не заважають працювати метафорі заокеанської Батьківщини не лише для італійської етнічної громади міста.

Структура метафор, пов’язаних з використанням художнього потенціалу Місця і досі залишається недостатньо вивченою. Становлять неабияку цікавість, саме в умовах підсилення містобудівного хаосу, засоби створення нових міських метафор, що здатні зберегти й підсилити унікальність середовища на основі рафінованого відчуття вартості Місцини.

У кожній метафорі Місця, як демонструє пильне дослідження, простежується її багаторівнева структура, – від складної різночасової топоніміки до численних нашарувань пам’яток, що збереглися або втрачені, але залишилися нам у вигляді непомітних зовні “слідів та споминів”.

Міська й сільська топоніміка є не лише свідомством часових нашарувань, але й наочною демонстрацією засвоєння певного Місця (присвоєння й оволодіння Місцем) різними культурами й етносами, що віками змінювали один одного. Інтенсивні пошуки, зокрема, харківської топоніміки свідчать про намагання вилучити зміст з темних і непрозорих топонімічних значень. Топонімічне картографування міських територій, з визначенням меж і локацій давніх сакральних і традиційних територій та об'єктів, надає міському й сільському просторові складної структурованої визначеності Сакрального Ландшафту, що необхідна для врахування фактору Традиції.

“Означення загадкового і таємничого” у “новій архітектурній парадигмі” початку ХХІ ст. знаменує вдалі спроби створення новітніх елементів багатозначного міського середовища, наповнених складними й неоднозначними сенсами й значеннями. Метафора Місця пов’язана з архітектурними спробами насичення міського середовища “знаковими” будівлями, на які, за умов втрати “більшої частини взаємообумовленої – конвенційної іконології, покладають надії отримати нові несподівані метафори, – захоплюючи й дивовижні, проте не обмежені жодною ідеологією”.³

Ще один шар у метафориці Місця складають численні культурні нашарування, пов’язані з життям і діяльністю визначних історичних осіб та діячів культури, а також – з міфопоетикою їх творчості. Звичайно вони позначені як “пам’ятки культури”, що складають більш-менш численні переліки-зводи, співпадаючі з наявними меморіальними дошками або скульптурними пам’ятниками.

Висновки. Подальшими кроками у напрямі розвитку культурного освоєння міського середовища стало створення спеціальних дизайн-програм, пов’язаних з постатями митців національної культурної спадщини. Наприклад, так званих “Пушкінських стежок” у Москві та Санкт-Петербурзі або меморіальних “булгаківських” середовищ на Патріарших прудах та Воробйових горах у Москві, або найновіших спроб створення “ільпетровської” тематичної “культурної локації” міського середовища біля ресторану “Ріо” на розі вулиць Петровського і Чернишевської та на пероні Південного вокзалу у м. Харкові. Приклади спрацьовування дизайн-програм в умовах міського контексту можна помножувати, але все ж треба зауважити: величезні пласти національної культурної спадщини і далі залишаються зовсім не пов’язані з їх “улокованістю” в міському середовищі й існують, в кращому випадку, лише як архівовані й приховані від безпосередньої експозиції музейні експонати. Розгортання й ускладнення виразної метафорики Місця стає запорукою введення цих скарбів в наочний міський контекст.

Література:

1. “Дух Місця.” (Стаття з “Вокабулярія постмодернізму”) // Лідія Стародубцева. Архітектура постмодернізму. – К.: “Спалах”, 1998. – С.115.
2. Критичний регіоналізм. Сучасна архітектура й культурна самобутність. // Кевін Фремpton. Сучасна архітектура. Критичний погляд на історію розвитку. – М.: Стройиздат, 1990. – С. 471- 472.

3. Означування таємничого й загадкового. // Ч. Дженкс. Нова архітектурна парадигма. (Цитовано за часописом «Architectural Review». – Лондон: 2003, №2.)

Надійшла до редакції 7.04.2009